

การจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือจังหวัดน่าน Common-Pool Resources Of Rock Salt Mining Management In Bo Kluea Community, Nan Province

ธีรศักดิ์ พิทักษ์กุล¹

พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง²

¹ปรัชญาคณาจารย์บัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

²ดร.ที่ปรึกษาคณาจารย์ สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

บทคัดย่อ

การศึกษาการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือจังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ได้แก่ (1) ความสัมพันธ์ของชุมชนกับการผลิตเกลือสินเธาว์ และ (2) แนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมเกลือสินเธาว์อย่างยั่งยืน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตประชากรจาก 3 กลุ่ม (1) กลุ่มผู้นำชุมชน ประชาชนท้องถิ่น และประชาชนที่มีส่วนร่วม จำนวน 12 คน (2) กลุ่มผู้ผลิตเกลือสินเธาว์ จำนวน 24 คน และ (3) กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการทรัพยากรร่วม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยแยกแบบสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน จัดหมวดหมู่ของข้อมูล โดยแยกแต่ละประเด็นคำถาม ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ของชุมชนกับบ่อเกลือ มีความสัมพันธ์จากอดีตสู่ปัจจุบัน โดยบรรพบุรุษได้สร้างกิจกรรมอันเป็นเครื่องมือในการเชื่อมความสัมพันธ์กันในชุมชนเอาไว้ด้วยกัน โดยผ่านร่างทรง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการไม่มีกฎ ระเบียบ หรือข้อตกลงร่วมกันในการที่จะดูทรัพยากรเกลือสินเธาว์ ซึ่งเป็นของ “หน้าหมู” ก็จะทำให้ทรัพยากรนั้นหมดสิ้นลงได้ ดังนั้นการทำข้อตกลงสร้างกฎ กติการ่วมกันและผู้ใช้ทรัพยากรมีส่วนร่วมในการออกกฎ ระเบียบ ก็จะทำให้ทรัพยากรเกลือสินเธาว์ยังคงอยู่ชุมชนต่อไป

ส่วนแนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมเกลือสินเธาว์ให้เกิดความยั่งยืน ได้แก่ (1) ความชัดเจนของขอบเขตพื้นที่การใช้ และขอบเขตของผู้ที่ใช้น้ำเกลือสินเธาว์ (2) กติกาการใช้บ่อเกลือต้องสอดคล้องกับกติกาการดูแลบ่อเกลือด้วย (3) ทุกคนต้องมีสิทธิมีส่วนร่วมในการที่ปรับปรุงกฎ กติกา (4) มีการสอดส่องดูแลทั้งทรัพยากรและผู้ใช้ทรัพยากร (5) ผู้กระทำผิดต้องถูกลงโทษจากเขาไปหาหนัก (6) มีวิธีจัดการความขัดแย้งจากกรณีผู้ไม่ปฏิบัติตาม กฎ กติกาของกลุ่ม อย่างง่ายและรวดเร็ว (7) รัฐต้องให้สิทธิผู้ใช้ทรัพยากรในการออกกฎ กติกา ในการใช้ทรัพยากร และ (8) กฎ กติกาของกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากร ต้องสอดคล้องกับกฎ กติกาที่อยู่ในระดับสูงขึ้นไปนั่นก็คือ ระเบียบของทางราชการหรือกฎหมาย

คำสำคัญ: การจัดการทรัพยากรร่วม, เกลือสินเธาว์

Abstract

The study of Common-Pool Resources of Rock Salt Mining Management in Bo Kluea Community Nan Province had two objectives. (1) It studied the relationship between community and the production of rock salt. (2) It studied ways to manage common-pool resources of rock salt mining to be sustainable. This study was conducted qualitatively by interviewing, group interviewing, and observing people in three groups; (1) 12 community leaders, local scholars and participating people (2) 24 rock salt producers and (3) common-pool resource experts. Subsequently, the data would be analyzed and classified in different issues. The results were found that there have been the relationship between the community and Bo Kluea from past to present. The ancestors had created activities to be the tool for connecting people in the community through the medium and sacred items. In

addition, lacking of regulations and agreements to preserve rock salt mining as ‘public resource’, there is no resource existing. Therefore, to set the regulations and agreement together with the participants, the resource of rock salt mining is still beneficial for community consecutively.

Ways to manage common-pool resources of rock salt mining to be sustainable are (1) the clarity of land boundary and the limit of rock salt users (2) the accordance between the regulations for the use of rock salt mining and the regulations for the sustainability (3) the right for everyone to be able to adjust rules or regulations (4) the inspection of both the resource and the users (5) the punishment for guilty people from light to heavy penalty (6) the ability to address conflicts simply and quickly from those people who do not follow rules or regulations (7) the permission from the public sector to the users to be able to regulate their own regulations and (8) the accordance between the regulations of the users and the regulations of the public sector or law.

Keywords: Common-Pool Resources Rock Salt

บทนำ

การจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือจังหวัดน่าน เป็นกระบวนการทางสังคมที่ต้องมีเงื่อนไข ข้อตกลง ร่วมกันของผู้ใช้ทรัพยากรเกลือ ซึ่งมีข้อจำกัดแตกต่างกันไปจากทรัพยากรน้ำและป่าไม้ ซึ่งต่างเป็นทรัพยากรส่วนรวมหรือ “ของหน้า หมู่” ที่เกิดจากธรรมชาติ ไม่มีใครเป็นเจ้าของโดยตรง การจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์จึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีประเด็น คำว่า ทำไมการจัดการของหน้าหมู่ จึงมีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ได้อย่างไร อะไรคือปัจจัยที่ทำให้การจัดการทรัพยากรเป็น ไป อย่างสงบเรียบร้อย และหากมีข้อขัดแย้ง ชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างไร

จากเงื่อนไขความจำเป็นที่ทรัพยากรมีจำกัดและแม้ว่าการผลิตเกลือสินเธาว์จะมีคนได้คนเสีย แต่ก็ไม่มี การทอดทิ้งกัน โดยเฉพาะคนที่อายุมากที่สุด และกลไกการช่วยเหลือด้วยการแบ่งสรรทรัพยากรที่เกิดขึ้นอย่างง่าย ๆ เพื่อเป็นหลักประกันการเลี้ยงตัวเอง ให้อู่รอดของคนในหมู่บ้านบ่อหลวงอย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการแย่งชิงทรัพยากร ทำให้ไม่ได้รับรักษาทรัพยากรฐานทรัพยากรเดิมเอาไว้ และไม่ทำให้เกิดการรักษาทรัพยากรร่วมกัน ที่สำคัญก็คือ การปรับตัวจากการ เปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการทำลายและความสูญเสียทรัพยากรของส่วนรวม ผลที่ตามมาคือทำให้เกิดการแย่งชิงสาธารณะสมบัติ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2538) ถ้าชุมชนไม่สามารถจัดการทรัพยากรที่ร่วมกันได้ ก็จะเกิดการแย่งชิงทรัพยากร เกิดความขัดแย้งในชุมชน ซึ่งจะ ส่งผลให้อัตลักษณ์ของการผลิตเกลือในพื้นที่ด้วยวิธีการผลิตแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านก็หายไปด้วย

จากปัญหาการจัดการทรัพยากรร่วมกันในชุมชน ตามแนวคิดของ Ostrom (1990) อธิบายว่าทรัพยากรที่ชุมชนนำมาใช้ ประโยชน์ร่วมต้องมีการจัดการ มีองค์ประกอบ 2 ประการ คือ ระบบทรัพยากร และทรัพยากรที่คนเก็บเกี่ยวไปใช้เพื่อการบริโภค ทั้งนี้การบริหารจัดการสมบัติสาธารณะและการใช้ทรัพยากรต้องมีการกำหนดบทบาท เช่น ผู้ใช้ซึ่งเป็นผู้เก็บเกี่ยวตัวทรัพยากรไปใช้ ประโยชน์ ผู้จัดการ ผู้เป็นเจ้าของภาพจัดการทรัพยากร อาจจะเป็นผู้เฝ้าเชิง เป็นหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรเอกชนที่เป็นผู้ประสานงาน ให้เกิดการออกกฎกติกา การบำรุงรักษาระบบทรัพยากร และผู้ผลิต ผู้ที่ทำหน้าที่จริงในการสร้าง ซ่อม ทำนุบำรุงระบบทรัพยากร ซึ่ง จากปัญหาการจัดการในพื้นที่สาธารณะนั้น ไม่สามารถถูกผลิตออกมาได้ หากไม่มีระบบการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ฉะนั้นการ ดูแลรักษาสมบัติสาธารณะหรือระบบทรัพยากรในชุมชน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรทำ อย่างไรก็ตามถ้าในพื้นที่ที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหา ได้ คนย่อมขาดแรงจูงใจที่จะรักษาทรัพยากรหรือสมบัติสาธารณะ

ทั้งนี้จากสภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือ จากการศึกษา เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และลงพื้นที่ในพื้นที่ในอำเภอบ่อเกลือ พบว่าเกิดปัญหาการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ขาดกฎ ระเบียบในการจัดการทรัพยากร ร่วม วัฒนธรรมของการผลิตเกลือในพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงผู้ที่มิอาชีพหลักจากการขายเกลือก็จะหายไป เนื่องจากการเปลี่ยน ทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ที่ระบบทุนนิยมเข้ามาครอบครอง แต่ถ้การผลิตเกลืออยู่ ผู้ผลิตก็ยังคงอยู่ เพราะว่าโครงสร้าง

ของชุมชนเป็นระบบเครือข่าย ใช้วิถีการผลิตเกลือเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ ชัดโยงเอาไว้ด้วยกัน อีกทั้งชุมชนได้ใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เจ้าหลวงบ่อ ตีเจ้าพ่อประจำบ่อ เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเอาไว้ด้วยเช่นกัน ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ร่วมกันของชุมชนบ่อเกลือผลัดพร้าที่ได้จากการวิจัยสามารถนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ให้มีประสิทธิภาพและเกิดการใช้ประโยชน์และการดูแลร่วมกันอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับการผลิตเกลือสินเธาว์
2. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมเกลือสินเธาว์ให้เกิดความยั่งยืน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย เรื่อง การจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือจังหวัดน่าน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรร่วมเกลือสินเธาว์และพัฒนาารูปแบบหรือแนวทางในการจัดการทรัพยากรร่วม เกลือสินเธาว์ของชุมชน

ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์ตามโครงสร้างคำถามประเด็นหลักประกอบด้วยการศึกษาความสัมพันธ์ของชุมชนที่เกิดขึ้นจากการผลิตเกลือและจัดการทรัพยากรร่วมให้เกิดความยั่งยืนบนพื้นฐานแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (Common-pool Resources) ของ Ostrom (1990) ตามแนวคิด 8 ประการ ประกอบด้วย (1) ความชัดเจนของขอบเขต (2) ความสอดคล้องการปรับปรุงกฎ กติกาในการจัดการทรัพยากร (3) การสอดคล้องดูแล (4) การลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป (5) กลไกในการจัดการความขัดแย้ง (6) สิทธิแก่ผู้ใช้ในการออกกติกา (7) ความเชื่อมโยงและ (8) สอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า และแบบไม่มีโครงสร้างเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ร่วมกัน และแนวคำถามข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ โดยมีเนื้อหาและประเด็นข้อคำถามสอดคล้องกับแนวคิดของ Ostrom (1990) เป็นหลัก

ประชากร

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกประชากรผู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเกลือ โดยสัมภาษณ์ข้อมูล โดยแบ่งกลุ่มประชากรการวิจัยดังนี้ (1) กลุ่มชาวบ้านโดยกลุ่มชาวบ้านนี้จะประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทั้งที่ดำรงตำแหน่งในอดีตและปัจจุบัน ประชาชนท้องถิ่นที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องเกลือและประชาชนในหมู่บ้านบ่อหลวงทั้งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิตเกลือจำนวน 12 คน (2) กลุ่มผู้ผลิตเกลือสินเธาว์ จำนวน 24 คน และ (3) กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการทรัพยากรร่วม โดยสัมภาษณ์จากผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการทรัพยากรร่วม ประธานและเลขานุการมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าไม้ อนุรักษ์น้ำและประธานกลุ่ม โจนคชุมชนตำบลบัวใหญ่ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเข้าไปประสานงานในพื้นที่ด้วยการแนะนำตนเองกับผู้นำชุมชน ประชาชนชุมชน กลุ่มผู้ผลิตเกลือ เพื่อแนะนำตัวชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย และขออนุญาตในการรวบรวมข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยปฏิบัติตามการพิทักษ์สิทธิของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอย่างเคร่งครัด ผู้วิจัยจัดเก็บข้อมูลกับผู้ให้สัมภาษณ์ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก จัดหมวดหมู่ของข้อมูลตามประเด็นข้อคำถามการวิจัย กรณีที่ข้อมูลยังไม่ครบถ้วนในการศึกษาผู้วิจัยจะเข้าไปสัมภาษณ์ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และเมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลครบถ้วนจะนำข้อมูลมาประมวลผลเนื้อหา

การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูล โดยทำการตรวจสอบความถูกต้อง ความสมบูรณ์ ความครบถ้วนของแบบสัมภาษณ์ทุกฉบับ ถ้าฉบับไหนมีคำตอบไม่ครบถ้วน จะเข้าพื้นที่เพื่อจัดเก็บข้อมูลอีกครั้ง เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนและการตอบคำถามของผู้ถูกสัมภาษณ์ถ้าเป็นคำตอบที่เหมือนกันหรือคำตอบที่ซ้ำๆกัน ผู้วิจัยก็จะเลือกคำตอบที่สมบูรณ์ที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการศึกษาแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ คือ การเขียนงานวิจัย ให้มีความละเอียดชัดเจนตามลำดับสาระของเนื้อหา ตามวัตถุประสงค์และความสอดคล้องกับการศึกษา

ผลการวิจัย

1. ความสัมพันธ์ของชุมชนกับการผลิตเกลือสินเธาว์ มีความสอดคล้องเกี่ยวเนื่องในหลายมิติ หลายด้าน ในด้านประวัติความเป็นมาของการผลิตเกลือสินเธาว์ภูเขา ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ผลการวิจัยก็พบว่า มีลักษณะสอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ ซึ่งเป็นทฤษฎีที่แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างสำคัญของสังคมที่ประกอบไปด้วยสถาบันต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เช่น ครอบครัว สภาพแวดล้อมการประกอบอาชีพ ความเชื่อ ประเพณี และวิถีการดำรงชีวิต ฯลฯ สิ่งเหล่านี้มีบทบาทหน้าที่ ที่สำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กันจนก่อตัวขึ้นเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนบ้านบ่อหลวง เรียกว่าวัฒนธรรมการผลิตเกลือสินเธาว์ นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมว่า เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้สังคมนวมตัวกันและเป็นตัวดำเนินการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในสังคม ซึ่งมีลักษณะเดียวกับชุมชนบ่อเกลือที่มีวัฒนธรรมการผลิตเกลือสินเธาว์เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้คนในสังคมเกิดการรวมตัวกัน

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับการผลิตเกลือ ไม่ว่าจะเป็นด้านประวัติศาสตร์ ที่มีความเป็นมาอันยาวนานและด้านประเพณี บรรพบุรุษก็ได้ส่งต่อ กิจกรรมอันดีงาม ซึ่งมีผี สิ่งศักดิ์ เป็นผู้เชื่อมโยงหมู่บ้าน ชุมชนเข้ามาอยู่ด้วยกัน เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ในด้านทรัพยากร ก็มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ไม่ว่าจะเป็นบ่อน้ำเกลือ และป่าไม้ ซึ่งทุกคนให้ความสำคัญ รักษาชุมชนสภาพแวดล้อม ให้อยู่ในสภาพที่คงความเป็นบ่อเกลือเหมือนในอดีตให้มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงของโลกยุคปัจจุบันมากนักน้อยเพียงใด และด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวมีผลต่อด้านเศรษฐกิจของชุมชนบ่อเกลือ ถึงแม้การจำหน่ายเกลือสินเธาว์จะไม่ส่งผลให้มีรายได้ที่มากมาย แต่วิถีชีวิต การผลิตเกลือแบบดั้งเดิมต่างหาก ที่นักท่องเที่ยวอยากมาสัมผัส ความเป็นบ่อเกลือที่โดดเด่นแตกต่างจากพื้นที่อื่น ส่งผลให้โรงแรม ที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายของพื้นบ้าน ขายของที่ระลึก มีรายได้ ทำให้คุณภาพชีวิตของคนชุมชนบ่อเกลือดีขึ้นและใช้ชีวิตอยู่กับบ่อเกลือ ได้เป็นปกติถึงแม้จะมีการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและสังคมเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ก็ตาม

2. แนวทางการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ร่วมกันให้เกิดความยั่งยืน พบว่าจากปัญหาทรัพยากรและท่ามกลางความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงของการเข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่ ผู้วิจัยจึงขอเสนอผลแนวทางการศึกษาการจัดการทรัพยากรเกลือร่วมกันของชุมชน ด้วยแนวคิดของ Ostrom (1990) ดังนี้

2.1 ความชัดเจนของขอบเขต (Boundaries)

จากการลงพื้นที่และการสัมภาษณ์ของชาวบ้านและกลุ่มผู้ผลิตเกลือทำให้ทราบว่าบ่อเกลือที่ใช้ในการต้มเกลือของบ้านบ่อหลวงมี 2 บ่อ ด้านทิศเหนือ ชาวบ้านเรียกว่าบ่อที่ 1 พื้นที่บริเวณโดยรอบที่เป็นโรงต้มเกลือมีกรรมสิทธิ์ถือครองที่ดิน โดยมีการออกโฉนดตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 ส่วนบ่อด้านทิศใต้ ชาวบ้านเรียกว่า บ่อที่ 2 เป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชน ขอบเขตการผลิตเกลือในพื้นที่ไม่มีการกำหนดไว้ชัดเจน เพียงแต่ตกลงกันเองภายในซึ่งได้กล่าวไว้ว่า “คนที่จะมาต้มเกลือต้องเป็นคนในพื้นที่ถ้าไม่ใช่คนในพื้นที่ก็ต้องมาเป็นลูกเขย หรือลูกสะใภ้ของคนในหมู่บ้าน ถ้าไม่ใช่คนในพื้นที่ห้ามมาต้มเกลือหรือผลิตเกลือ”(สนั่น ทะสีแก้ว, 2558, สัมภาษณ์) และสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรเกลือทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน ไม่มีการเอารัด เอาเปรียบซึ่งกันและกัน “ใครมีพะลังมาก ทำได้มาก

ใครมีพละกำลังน้อย ก็ทำได้น้อย” (อนงค์ เขื่อนเมือง, 2558, สัมภาษณ์) ซึ่งหลายๆ คนตอบไปในทำนองเดียวกันว่า “การดื่มเกลือหรือผลิตเกลือในพื้นที่ที่มีข้อตกลงว่าคนที่เข้ามาประกอบอาชีพ ต้องเป็นคนในพื้นที่ถ้าไม่ใช่คนพื้นที่ต้องมาเป็นลูกเขย หรือลูกสะใภ้ และต้องมาดื่มในสถานที่ที่กำหนดไว้ให้เท่านั้น ไม่ให้เพิ่มพื้นที่ดื่มแห่งใหม่”

2.2 ความสอดคล้อง (Congruence)

การผลิตเกลือสินเธาว์ในพื้นที่ได้มีวิธีการสร้างข้อตกลงร่วมกัน จากปัญหาการก่อสร้างโรงต้มเกลือลูก้าพื้นที่สาธารณะ การแข่งขันน้ำเกลือ การทะเลาะกันในกลุ่มของผู้ผลิตเกลือ ปัญหาข้อขัดแย้งของชุมชนกับผู้ผลิตเกลือ ก็ได้ทำการประชุมหารือร่วมกัน ในการสร้างกฎ กติกา การปฏิบัติร่วมกัน เพื่อทำข้อตกลงร่วมกัน เป็นกฎระเบียบประจำหมู่บ้าน ซึ่งในอดีตจะไม่มี การสร้างข้อขัดแย้งที่ไม่เป็นรูปธรรม ผู้ผลิตทุกคนต่างรับรู้เองจากจิตสำนึกของตนเอง (จรัญ ช่างเงิน, 2558, สัมภาษณ์) แต่เมื่อไม่สามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ ทางกลุ่มผู้ผลิตเกลือ จึงได้สร้างกฎ กติกาในการผลิตร่วมกัน เมื่อเดือน พฤษภาคม 2555 หลังจากที่ได้คัดเลือกให้นางอนงค์ เขื่อนเมือง เป็นประธานกลุ่มผู้ผลิตเกลือซึ่งก็ได้สร้างข้อตกลงร่วมกัน เมื่อนำมา ปฏิบัติแล้วพบว่ายังไม่สอดคล้องกับกติกาที่เงื่อนไขทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เพราะการผลิตเกลือต่างคนต่างทำ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นก็ได้รับเพื่อตนเองเท่านั้น ทำให้ผู้วิจัยอธิบายว่า ลักษณะกลุ่มผู้ผลิตเกลือ เป็น โครงสร้างแบบหลวม ที่ไม่มีความ เข้มแข็งภายในกลุ่ม มีแต่ภาพที่เป็นตัวแทนของสมาชิกภายในกลุ่ม

2.3 การปรับปรุงกฎกติกาในการจัดการทรัพยากร (Collective-choice Arrangements)

จากการศึกษาบ่อเกลือทั้ง 2 บ่อ ยังมีบุคคลที่ไม่ให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพยากรของหน้าหมู่บ้านไม่สนใจ กฎระเบียบที่วางไว้ต่างคนต่างทำกลุ่มผู้ผลิตบางคนไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกติกาในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน เนื่องจากผู้ผลิตบางคนไม่ให้ความสำคัญกับกติกา ไม่ยอมมาเข้าร่วมประชุม ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รวมถึงการบังคับใช้ กฎหมายเกี่ยวกับการใส่ไอโอดีน ก็ไม่สามารถบังคับใช้ได้เต็มที่ สอดคล้องกับคำอธิบายของฉัฐธิดา ช่างเงิน (กุมภาพันธ์ 2558, สัมภาษณ์) ว่า “สมาชิกในกลุ่มไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ต่างคนต่างทำ และไม่คอยสนใจ ทำให้กลุ่มผู้ผลิตเกลือไม่มีความ เข้มแข็ง”

การสร้างกฎหรือกติการ่วมกันภายในกลุ่มผู้ผลิตเกลือ ผู้ผลิตบางรายไม่ให้ความสำคัญกับกฎหรือกติกา เนื่องจาก เป็นความคิดหรือความต้องการของคนบางกลุ่มเท่านั้น เช่นผู้ผลิตในพื้นที่บ่อ 2 ทั้งหมดเป็นผู้เข้าในการใช้พื้นที่กับเทศบาลตำบลบ่อเกลือได้ ซึ่งคิดว่ากระบวนการควบคุมหรือดูแลต้องอยู่ภายใต้ของเทศบาลตำบลบ่อเกลือได้ ไม่ใช่อยู่นาหน้าพื้นที่ของประธานกลุ่มที่ สร้างขึ้น(ประสาธ พัทธกิจสินเธาว์, 2558, สัมภาษณ์) และในการออกกฎหรือกติกา ส่วนใหญ่ผู้ผลิตจะไม่คอยให้ความสำคัญ สอดคล้องกับคำอธิบายของฉัฐธิดา ช่างเงิน (กุมภาพันธ์ 2558, สัมภาษณ์) ว่า “สมาชิกในกลุ่มไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ต่างคน ต่างทำ และไม่คอยสนใจ ทำให้กลุ่มผู้ผลิตเกลือไม่มีความเข้มแข็ง”

2.4 การสอดส่องดูแล (Monitoring)

การสอดส่องดูแล การตรวจตราเป็นตรวจทั้งการใช้ทรัพยากรและผู้ใช้ทรัพยากรไม่ได้มาจับผิดแต่เป็นการสอดส่อง ดูแลรักษาร่วมกันว่ามีกรใช้น้ำเกลือซึ่งเป็นทรัพยากรของหน้าหมู่บ้าน ในกลุ่มผู้ผลิตมีมาตรการในการดูแลทรัพยากรน้ำเกลือร่วมกัน อย่างเดียว คือ ไม่ให้นำบิมน้ำ มาสูบน้ำเกลือ ออกจากบ่อเพื่อไปต้ม โดยขอความร่วมมือจากผู้ผลิตให้ใช้วิธีการตักน้ำจากบ่อเอง ถ้า พบกรณีที่มีผู้ที่นำบิมน้ำมาสูบน้ำเกลือก็จะมีควมผิด ในกลุ่มก็จะมีกรว่ากล่าวและตักเตือนกันเอง ซึ่งความผิดนั้นก็สามรถตกลงได้ กันเองภายในกลุ่ม (อนงค์ เขื่อนเมือง, 2558, สัมภาษณ์)

การตรวจตราหรือการสอดส่องจะใช้ก็ต่อเมื่อมีพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าหลวงบ่อประจำปีหรือที่เรียกว่า “งานแก้ม” ที่ห้าม มิให้มีการต้มเกลือ การตักน้ำเกลือ การนำน้ำเกลือจากออกจากหมู่บ้าน การจำหน่ายเกลือให้กับบุคคลภายนอก และห้ามผู้ที่มีอาชีพ จำหน่ายสินค้า ด้วยวิธีหาบหาม เข้ามาจำหน่ายในขณะที่ทำพิธี เพราะเมื่อไม่ปฏิบัติตามกฎหรือข้อห้ามที่ถือปฏิบัติมา ถือว่าไม่มี การเคารพต่อเจ้าบ่อหลวง สอดคล้องกับคำอธิบายของหลาบ พรหมปา (มกราคม 2558, สัมภาษณ์) ที่อธิบายว่า “การสอดส่องใน

ปัจจุบันจะมีความแตกต่างจากอดีต เนื่องจากในอดีตเข้มงวด ที่ผู้ผลิตจะต้อง ไม่นำน้ำเกลือออกจากบ่อ ไม่ต้มเกลือ ไม่จำหน่ายเกลือ หรือไม่ให้คนที่หาบหามสินค้าจำหน่ายเข้ามาในพื้นที่หมู่บ้าน ในขณะที่ทำพิธีแต่ในปัจจุบันเป็นแค่ข้อห้ามที่ผู้ผลิตต้องช่วยกันถือปฏิบัติเท่านั้น”

2.5 การลงโทษต้องเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป (Graduated Sanctions)

การลงโทษผู้ที่กระทำความผิดหรือผู้ที่ไม่ปฏิบัติตาม ในทางปฏิบัติไม่มีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าต้องเป็นหน้าที่ของใครที่คอยตักเตือนหรือว่ากล่าว ถ้าเป็นความผิดเล็กๆ น้อยๆ ก็จะตักเตือนหรือว่ากล่าวกันเอง ซึ่งกลุ่มผู้ผลิตยอมรับเสียงส่วนใหญ่ทำให้ไม่มีปัญหาระหว่างกลุ่มผู้ผลิตด้วยกันเอง แต่อำนาจในการลงโทษหรือตักเตือนผู้ผลิตที่ไม่ปฏิบัติตาม ร่างทรงในภาพตัวแทนของเจ้าหลวงบ่อจะพูดขึ้นมา ในขณะที่มีการบวงสรวงเจ้าหลวงบ่อประจำปี ทำให้ผู้ผลิตกลัวความผิดจึงปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่กำหนดขึ้น (ผัด ธนามี, มีนาคม 2558, สัมภาษณ์) แตกต่างจากแนวคิดของ Ostrom (1990) เนื่องจากมีกลไกของความเชื่อ (ผี) เข้ามาในการกล่าวโทษ โดยผ่านร่างทรง ว่าผู้ใดได้กระทำความผิดอะไรไว้บ้าง และต้องไปแก้ไข ขอโทษ หรือต้องทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อเป็นการขอโทษ ดังนั้นเมื่อมีการกระทำความผิดเล็กๆ น้อยๆ ระหว่างผู้ผลิตด้วยกันเอง ก็จะลงโทษตามที่กฎและกติกากำหนดไว้และมีการสอดส่องดูแลผู้กระทำความผิดเพื่อมิให้กระทำความผิดซ้ำ

2.6 กลไกในการจัดการความขัดแย้ง (Conflict-Resolution Mechanisms)

ความขัดแย้งในพื้นที่การผลิตจะมีปัญหาเกิดขึ้นคือการแย่งน้ำเกลือในช่วงฤดูหนาวซึ่งเป็นฤดูท่องเที่ยว จะมีการเร่งต้มเกลือเพื่อให้ได้จำนวนมาก เพราะจะได้จำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่ปัญหาเกี่ยวกับการวางแผนจำหน่ายที่หน้าโรงต้มเกลือของตนเอง เพราะพื้นที่การผลิตบางโรง ไม่มีเส้นทางเข้าไปถึงโรงผลิต ต้องเดินลัดเลาะหรือผ่านโรงต้มของผู้อื่น ไปสู่โรงต้มของตนเอง ลักษณะเช่นนี้ทำให้ผู้ผลิตที่อยู่ด้านในสุด ไม่สามารถจำหน่ายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สัญจรไปมาได้ ก็เลยมาตั้งโต๊ะวางจำหน่ายด้านนอก ส่งผลทำให้กีดขวางการจราจร ซึ่งที่ผ่านมามีความขัดแย้งกันก็จะแก้ไขปัญหากันเองในกลุ่มของผู้ผลิต แต่ถ้าไม่สามารถแก้ปัญหาได้ก็จะต้องให้เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับพื้นที่เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหา เมื่อมีปัญหาในกลุ่มผู้ผลิตเกลือหรือแม้แต่ระหว่างผู้ผลิตและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้ผลิตเกลือและประธานกลุ่มจะแก้ไขกันเอง โดยเป็นไปในลักษณะยอมรับผิดกับสิ่งที่เกิดขึ้นหรือปฏิบัติตามคำแนะนำ

2.7 สิทธิแก่ผู้ใช้ทรัพยากรในการออกกติกการใช้และจัดการทรัพยากร (Minimal Recognition of Rights)

กลุ่มผู้ผลิตเกลือของชุมชนบ่อเกลือ นั้น ก็มีการออกกฎ กติกา การใช้ทรัพยากรร่วมกัน โดยให้ทั้งกลุ่มผู้ผลิตชาวบ้าน และผู้มีส่วนได้เสียในชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการออกกฎ กติกา การใช้ทรัพยากรซึ่งเป็นของหน้าหมู่บ้านร่วมกัน เช่น กำหนดว่าพื้นที่สาธารณะรอบๆ บ่อจะต้องร่วมกันทำความสะอาดทุกวันตอนเช้า หรือผู้ผลิตเกลือต้องรักษาวัฒนธรรมการผลิตเกลือแบบดั้งเดิมเอาไว้ ห้ามส่งเสียงดังตอนกลางคืนในขณะที่ต้มเกลือ เพราะเสียงส่งผลกระทบต่อผู้ที่อาศัยใกล้เคียง ห้ามใช้วัตถุที่มีกลิ่นเหม็นขณะก่อไฟ เช่น น้ำมันเบนซิน ส้อยางรถเพราะเขม่าจะส่งกลิ่นเหม็นรบกวนผู้อื่น ห้ามนำสุรามาดื่มหรือมาจำหน่ายในเขตบ่อ ห้ามสูบบุหรี่ในโรงต้มเพราะขี้บุหรี่อาจจะตกลงไปในเกลือ โดยหน่วยงานของรัฐคอยให้การสนับสนุนอยู่ภายนอก ทำให้กลุ่มนั้นยอมรับกฎ กติกานั้น เพราะว่าเป็นผู้วางกฎ กติกาเอง

2.8 กติกาและการจัดการทรัพยากรต้องเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า (Nested Enterprises)

กฎ กติกาของกลุ่มในการจัดการทรัพยากรต้องมีการเชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า เช่น การเข้าครอบครองพื้นที่ในการผลิตจะต้องมีเอกสารหรือสิทธิในการถือครองหรือเช่าพื้นที่ การไม่ลักลอบตัดไม้หรือทำลาย เพื่อนำพินมาเป็นเชื้อเพลิงในการผลิต และการสร้างกลไกในการตรวจสอบคุณภาพของเกลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในกลุ่มผู้ผลิตเกลือได้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เมื่อเกิดปัญหาข้อขัดแย้ง ไม่ว่าจะเป็นตัวของผู้ผลิตเองหรือปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรของหน้าหมู่บ้าน ระบบนิเวศของทรัพยากรกฎ กติกา ที่กลุ่มตั้งขึ้น ไม่สามารถแก้ไขได้ ต้องพึ่งหน่วยงานของรัฐเข้ามาช่วยแก้ปัญหา เช่น ไม่ยอมรับการลงโทษเมื่อกระทำความผิด ก็ต้องให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองเข้ามาดำเนินการ ไม่ว่าจะเป็นการลักลอบตัดไม้ เพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงในการต้มเกลือ

จากแนวคิดของ Ostrom (1990) ที่กล่าวมาทั้ง 8 ประเด็น ซึ่งมีความสอดคล้องกับการจัดการทรัพยากร บ่อเกลือแล้ว ปัจจุบันจากบ่อเกลือแหล่งเดิมเกลือโบราณธรรมดา กลายเป็นพื้นที่ ที่รัฐมีนโยบายส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว และจากกระแสของ โลกาภิวัตน์ ทำให้ชุมชนบ่อเกลือก็มีความจำเป็นต้องปรับตัวสร้างกฎ ระเบียบ ต่างๆ ของชุมชนมาใช้ด้วยเช่นกัน การที่จะให้การจัดการ ทรัพยากรให้เกิดความยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็ความยั่งยืนของธรรมชาติป่าไม้ ทรัพยากรต่างๆ แม้กระทั่งทรัพยากรร่วมอย่างบ่อน้ำเกลือ สิ้นเหว่า ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวเฉพาะพื้นที่นั้นจะต้องเป็นความร่วมมือจากชุมชน จากกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพผลิตเกลืออึกทั้งภาคส่วน ราชการที่จะต้องสนับสนุนให้ความรู้ สร้างความเข้าใจ เป็นศูนย์กลางเมื่อมีปัญหาอุปสรรคที่ชุมชนหรือกลุ่มผู้ผลิต ไม่สามารถแก้ไข ปัญหาได้ หรือต้องการความช่วยเหลือจึงจำเป็นต้องมีรูปแบบ กฎ กติกา ข้อตกลงร่วมกัน เพื่อจัดทำเป็นระเบียบที่ทุกคนสามารถ ใช้ได้และยอมรับในระเบียบนั้น

ความยั่งยืนของการผลิตเกลือสินเธาว์กับชุมชนบ่อเกลือ วิถีชีวิต ความรู้ของชุมชนที่มีต่อสรรพสิ่งในระบบนิเวศนั้น มิได้ มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ไว้แต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อนและการเรียนรู้จริงผ่านการ ปฏิบัติภายใต้วิถีชีวิตของชุมชน การนำไม้จากป่ามาใช้ในการต้มเกลืออย่างไรไม่ให้ต้นไม้หมดไปจากป่า ก็เกิดจากการสั่งสอนจาก คนรุ่นก่อนและการฝึกฝนหาประสบการณ์ให้กับตนเอง การรู้จักเคารพต่อสรรพสิ่งในธรรมชาติ ก็เกิดจากการซึมซับคุณค่าในเชิง จริยธรรมของการดำรงชีวิตความรู้ของชุมชนที่จะดำรงชีวิตอยู่อย่างพึ่งพิงธรรมชาติได้เกิดการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพทาง สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

สรุปผลและอภิปรายผล

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับบ่อเกลือพบว่าความเชื่อเรื่องผี พิธีกรรม ผ่านร่างทรง ในภาพของเจ้าหลวงบ่อเป็นสิ่งที่แสดง ถึงความสัมพันธ์ ทั้งจากในอดีต บรรพบุรุษได้สร้างกิจกรรมอันเป็นเครื่องเชื่อมความสัมพันธ์ในชุมชนเอาไว้ และปัจจุบันคนรุ่น หลังก็ยังสืบทอดอยู่ถึงแม้จะมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมบางอย่างให้เข้ากับยุคสมัย ทำให้ชุมชนรู้จักการเกื้อกูลกัน กตัญญูต่อผู้มี พระคุณ ให้อภัยซึ่งกันและกันและถ่ายทอดสิ่งดีๆ ให้แก่กัน

สถานการณ์ในการถ่ายทอดทางสังคมด้านความเชื่อมีอิทธิพลต่อการรับรู้และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชาชน ในบ้านบ่อหลวง เพราะเป็นการตอกย้ำถึงพฤติกรรมของตนเองที่ผ่านมา ว่าไม่อยู่ในขอบเขตที่ถูกต้องของชุมชนอย่างไร อำนาจและ ความศักดิ์สิทธิ์หรือความขลังในการประกอบพิธีกรรมจะเลือกสถานที่ให้เหมาะสมและสอดคล้อง เช่น ร่างทรงเจ้าหลวงบ่อซึ่งเป็น ผู้หญิงที่แสดงถึงความมีอำนาจในการจัดการบ่อเกลือ หรือบ่อน้ำเกลือที่กีดกันคนภายนอกชุมชนที่จะมาผลิตและผู้หญิงจะขึ้น ไป เหยียบปากบ่อไม่ได้

แนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมเกลือสินเธาว์ให้เกิดความยั่งยืนการผลิตเกลือของชุมชนบ้านบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ มีความสำคัญของการใช้ทรัพยากรเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ให้คงอยู่กับชุมชน โดยรักษาอัตลักษณ์และวัฒนธรรมการผลิตในพื้นที่ การ จัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน บริเวณบ่อน้ำเกลือและพื้นที่สาธารณะรอบๆ บ่อเป็นสมบัติสาธารณะหรือของหน้าหมู่บ้าน ซึ่งเป็น หน้าทีของทุกคนๆ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนดูแลทรัพยากรร่วมกันของ ซึ่งได้ทำมาอย่างต่อเนื่องด้วยการจัดการน้ำเกลืออย่างยั่งยืนและ พร้อมใช้สำหรับผู้ผลิตทุกคน ซึ่งบ้านบ่อหลวงถือว่ามีความอุดมสมบูรณ์มีแม่น้ำมางไหลผ่านถือว่าเป็นแม่น้ำสายหลักที่ใช้ในการ อุปโภค บริโภค มีระบบประปาหมู่บ้าน อีกทั้งยังใช้ในภาคเกษตรกรรม ประชาชนในหมู่บ้านจึงให้ความสำคัญดูแล รักษาแม่น้ำ มี การดูแล การสอดคล้องไม่ให้มีการปล่อยของเสียลงแม่น้ำเพื่อให้ทุกคนเข้าถึงพลังงานที่ยั่งยืนได้ตามกำลังของตน

การจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือมีการระบุพื้นที่บริเวณของบ่อเกลือ และน้ำเกลือซึ่งเป็นทรัพยากรที่ สำคัญ พื้นที่สาธารณะของบ่อเกลือทั้ง 2 บ่อ เป็นสมบัติร่วมอย่างแท้จริงของบ้านบ่อหลวงแต่ละบ่อก็จะมีการแบ่งหน้าที่การดูแล รักษาาร่วมกัน มิติการดูแลทรัพยากร เป็นสิ่งที่ผู้ผลิตทุกคนรับรู้ร่วมกันและเป็นเงื่อนไขทางสังคมทางสังคมในการควบคุม ให้ทุกคน เข้าถึงพลังงานที่ยั่งยืนได้ตามกำลังของตน รวมถึงการดูแล ป่าไม้ แม่น้ำ หรือที่ดิน ซึ่งเป็นอีกทรัพยากรหนึ่งกลุ่มผู้ผลิตเกลือและ

ชุมชนได้มีข้อตกลงร่วมกันในการที่ดูแล รักษา และรัฐได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุน ส่งเสริมสร้างรูปแบบการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน ได้แก่ การจำหน่ายเกลือ การหาช่องทางของการตลาด การรวมกลุ่มของผู้ผลิตการส่งเสริมการเติมไอโอดีนในเกลือ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การดูแลแม่น้ำ การปล่อยน้ำเสีย ซึ่งได้มีการจัดการอย่างเป็นระบบหรือกติกาที่ผู้ผลิตเกลือจัดตั้งขึ้น เพื่อช่วยกันดูแลกันเอง

จากอดีตการผลิตเกลือไม่ได้กำหนดกติกาไว้อย่างชัดเจน เพียงแต่รับรู้ข้อตกลง วิธีการปฏิบัติในการต้มเกลือ หรือ ข้อห้ามต่างๆ เท่านั้น ปัจจุบันได้มีการสร้างกฎ กติกาในการผลิตร่วมกัน แต่ถ้าเมื่อมีการตั้งกฎหรือกติกา ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร ไม่ได้เขียนไว้ชัดเจน หรือข้อตกลงที่เกิดขึ้นไม่สอดคล้องกับการใช้ทรัพยากรเกลือสินเธาว์ จะทำให้กลุ่มผู้ผลิตเกลือไม่ยอมรับในกฎ กติกา รวมถึงผู้ใช้ทรัพยากรน้ำเกลือต้องมีการสอดส่องดูแลทรัพยากรน้ำเกลือและผู้ใช้ทรัพยากร การกระทำดังกล่าวไม่ได้มาจับผิด แต่เป็นการสอดส่องดูแลรักษาาร่วมกัน

เมื่อมีการกระทำผิดของการใช้ทรัพยากร ทางกลุ่มผู้ผลิตเกลือและทางชุมชนก็มีมาตรการในการลงโทษผู้กระทำผิดซึ่งในการลงโทษนั้นก็เริ่มจากโทษสถานเบา หากมีการกระทำผิดอีกก็จะเพิ่มโทษมากขึ้น จนไปถึงระดับส่งให้เจ้าหน้าที่ของรัฐลงโทษตามกฎหมาย ซึ่งก่อนการลงโทษผู้กระทำผิดชุมชนได้มีการจัดการความขัดแย้งในระดับของกลุ่มของผู้ผลิตเกลือก่อน หรือแก้ไขระหว่างผู้นำชุมชนเพื่อให้ปัญหานั้นไม่ต้องไปถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐ ดังนั้นเพื่อให้เกิดการยอมรับในกฎ กติกาของการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ จึงต้องให้ผู้กลุ่มผู้ผลิตเกลือและชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการออกกฎ กติกา การใช้ทรัพยากรซึ่งเป็นของหน้าหมู่บ้านร่วมกัน อีกทั้งการจัดการกติกาและทรัพยากรต้องเชื่อมโยงและสอดคล้องกับหน่วยงานที่สูงกว่า เพื่อการสร้างความร่วมมือระดับสากลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เมื่อเกิดปัญหาข้อขัดแย้งไม่ว่าจะเป็นตัวของผู้ผลิตเองหรือปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรของหน้าหมู่บ้านบริเวศของทรัพยากร กฎ กติกา ที่กลุ่มตั้งขึ้นไม่สามารถแก้ไขได้ ต้องพึ่งหน่วยงานของรัฐเข้ามาช่วยแก้ปัญหา

อภิปรายผล

จากการศึกษาการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือสินเธาว์จังหวัดน่านสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

ความเชื่อเรื่องผีและเทวดา ในพื้นที่เรียกว่า เจ้าหลวงบ่อ เป็นสถาบันทางสังคมที่ใช้ควบคุมการเข้าถึงและการผลิตเกลือสินเธาว์ของจังหวัดน่านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทรัพยากรเกลือสินเธาว์คือศูนย์รวมของความสัมพันธ์ในระดับต่างๆ เช่น ความสัมพันธ์ภายในชุมชน ภายนอกชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรกับรัฐ

สถานการณ์ในการถ่ายทอดทางสังคมด้านความเชื่อในการผลิตเกลือสินเธาว์ ได้แก่ การเลี้ยงผีขอเจ้าหลวงการจัดพิธีขอสายน้ำเกลือ กรณีที่บ่อน้ำเกลือสินเธาว์ มีน้ำแห้งขอดหรือไม่มีน้ำที่จะต้มมาต้มเกลือสินเธาว์ หรือการบวงสรวง เจ้าหลวงบ่อประจำปีมีอิทธิพลอย่างมากในบ้านบ่อหลวง เพราะเป็นการตอกย้ำแนวคิด แนวเชื่อของบุคคลและกลุ่มในชุมชน ให้เกิดการยอมรับและปฏิบัติตามเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ก่อให้เกิดจารีตในการจัดการทรัพยากร ที่มีบทลงโทษทางจิตวิญญาณ ซึ่งหมายรวมถึง ความเสียหายของผลผลิต ความเจ็บป่วย บาปกรรมต่อผู้ฝ่าฝืนจารีต ซึ่งสถานการณ์ของการถ่ายทอดนั้นเกี่ยวกับบรรยากาศ ช่วงเวลา บรรยากาศหรือสถานการณ์ที่ในการประกอบพิธีกรรมนั้น เป็นความหมายเกี่ยวกับการจัดการอาณาเขต และพลังความศักดิ์สิทธิ์หรือความขลังในการประกอบพิธีกรรมจะเลือกสถานที่ให้เหมาะสมและสอดคล้อง เช่น บ้านบ่อหลวง การเลี้ยงผีจะเลี้ยงแต่ละหอผีซึ่งผีแต่ละแห่งจะมีชื่อเรียกต่างกัน ส่วนการเลี้ยงผีปู่ย่า ผีเจ้าบ้าน จะเลี้ยงบริเวณหอผีนั่นๆ มักจะตั้งบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้าน มีหอปลูกอยู่ใต้ต้นไม้ และมีอาณาเขตกว้างขวางพอที่จะทำให้บุคคลจำนวนมากมาร่วมประกอบพิธีกรรม ซึ่งในการที่มีคนจำนวนมากมาร่วมในพิธีกรรมนั้นเป็นการตอกย้ำถึงความเชื่อเรื่องที่เกี่ยวข้องผีให้มั่นคงมากยิ่งขึ้น

ทรัพยากรเกลือสินเธาว์ยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันทางพื้นที่ กรรมสิทธิ์ และเพศ กล่าวคือ บ่อเกลือสินเธาว์จัดเป็นพื้นที่สาธารณะ เป็นทรัพยากรของส่วนรวม ในขณะที่การผลิตเกลือสินเธาว์ต้องอาศัยที่ดินซึ่งมีความเป็นเจ้าของและที่ดินของรัฐ อีกทั้งการสร้างวัฒนธรรมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในเชิงพาณิชย์ ก็ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและการใช้ทรัพยากรของคนในพื้นที่ ส่งผลทำให้สิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมที่คนในชุมชน เคยมีถูกครอบงำสิทธิจาก

การพัฒนาของหน่วยงานภาครัฐ สอดคล้องกับผลการศึกษาของปรัชญา ปิ่นชั้นชงค์ (2553) ที่พบว่าการใช้ทรัพยากรร่วมกันทำให้เกิดอคติระหว่างชุมชน ด้วยการแย่งชิงทรัพยากรและถูกจำกัดพื้นที่ทำกินและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแต่ทั้งนี้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในเชิงพาณิชย์ก็ยังเป็นแหล่งที่มาของรายได้เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวยังบ่อเกลือสินเธาว์ซึ่งก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพและสร้างรายได้ เพื่อขจัดความยากจน ขจัดความอดอยาก และส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคน ความขัดแย้งและกระบวนการจัดการความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน จากที่ภาครัฐได้มีการจัดสรรที่ดิน รอบๆ บ่อ 2 ด้วยการออกเอกสารสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน ทำให้พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนตั้งแต่อดีตสามารถทำกำไรให้แก่ผู้ประกอบการในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ และภาครัฐเข้ามาใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์โดยเน้นการสนับสนุนการท่องเที่ยว จึงส่งผลทำให้ประชาชนในพื้นที่ที่เคยใช้พื้นที่ในการต้มเกลือถูกลดสิทธิการใช้ประโยชน์และการเข้าถึงทรัพยากรที่มีมาแต่เดิมเป็นแหล่งดำรงชีพหลักของชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของณัฐวุฒิ พิมพ์ลัดดา (2551) ที่พบว่าสาเหตุหรือปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน นั้นมาจากความกดดันของการใช้ที่ดิน จากผลของนโยบายการจัดการพื้นที่ป่าของรัฐ ผนวกกับการผลิตเชิงพาณิชย์ที่เพิ่มมากขึ้น จนเมื่อถึงจุดหนึ่งที่รัฐได้ปรับเปลี่ยนนโยบายโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา จึงเริ่มถึงจุดเปลี่ยนของการจัดการทรัพยากรและลดข้อขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากการแย่งชิงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจและกระบวนการบริการจัดการบ่อน้ำเกลือ จากผลการวิจัยได้สะท้อนถึงภาวะอำนาจที่เกิดขึ้น ได้สร้างความสัมพันธ์ของตนเองขึ้นมาในกระบวนการของการบริหารจัดการทรัพยากรภายใต้บริบท สอดคล้องกับผลการศึกษาของมัทธิมิมา วชิระโพธิ์ (2553) ที่พบว่าปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรร่วมคือ พื้นที่ความซับซ้อนในแง่มิติของปัญหาและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่หลากหลาย ทำให้มุ่งแต่ผลกำไรจึงเป็นเป้าหมายหลักของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรบ่อเกลือก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนกับในพื้นที่ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งความขัดแย้งไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากร ทำให้อำนาจในการตัดสินใจในพื้นที่เป็นของสมาชิกภายในกลุ่ม ทำให้กลุ่มที่มีอำนาจจะสร้างกฎของเกมส์ขึ้นมา

บ่อเกลือสินเธาว์ทั้งสองบ่อจึงถือว่าเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนและเป็นพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน แต่การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากบ่อเกลือสินเธาว์ทั้งสองก็มีความแตกต่างในการเข้าถึงระหว่างเพศ เมื่อมองในด้านมิติความสัมพันธ์ชายหญิงในกระบวนการต้มเกลือสินเธาว์แล้วจะเห็นความแตกต่างชัดเจนกล่าวคือ บริเวณปากบ่อเกลือสินเธาว์ทั้งสองบ่อในหมู่บ้านเป็นพื้นที่สำหรับผู้ชายเท่านั้น ที่จะมามีสิทธิ์ในการขึ้นไปยืนปากบ่อและตักน้ำเกลือสินเธาว์ขึ้นมาต้ม ส่วนผู้หญิงไม่มีสิทธิ์แม้แต่จะเข้าไปใกล้ปากบ่อและตักน้ำเกลือสินเธาว์ขึ้นมาจากบ่อ แต่ในกระบวนการต้มเกลือสินเธาว์ผู้หญิงมีหน้าที่ไม่แตกต่างจากผู้ชาย

การวิจัยในครั้งนี้สะท้อนวิถีคิด มุมมองและระบบการให้คุณค่ากับการใช้ประโยชน์จากบ่อเกลือสินเธาว์ซึ่งเป็นทรัพยากรหรือสมบัติร่วมของชุมชน โดยผ่านระบบคิดแบบชายเป็นใหญ่ ผสมผสานกับการตอกย้ำความเชื่อดั้งเดิมเข้าไป ซึ่งได้กลายเป็นจารีตและเป็นกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านและยังเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของผู้หญิงในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากบ่อเกลือสินเธาว์ด้วย อย่างไรก็ตาม พื้นที่ต่างๆที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมาข้างต้น มิได้แยกกันแบบเด็ดขาด ตรงกันข้ามคนในชุมชนกลับมีสิทธิที่ทับซ้อนกันอยู่ อันเห็นได้จาก “การชดหม้อ” กล่าวคือ เมื่อเจ้าของเตาที่พื้นหมด ทำให้ต้มเกลือสินเธาว์ต่อไม่ได้ ชาวบ้านคนอื่นๆที่ต้องการต้มเกลือสินเธาว์ก็จะสามารถเข้ามาใช้เตาต้มเกลือสินเธาว์ต่อได้ นั่นก็คือจากเดิมเตาดินเหนียวสำหรับใช้ต้มเกลือสินเธาว์ซึ่งผู้ต้มเกลือสินเธาว์ในฐานะเจ้าของเป็นผู้ปั้นเตานั้นขึ้นมา เตาที่ปั้นจึงเป็นทรัพย์สินของตนเองในบริเวณพื้นที่หน้าที่หมู่คือ บริเวณที่ดินของบ่อเกลือสินเธาว์ (บ่อที่ 2) สามารถเปลี่ยนมือหรือเปลี่ยนผู้ใช้สิทธิที่ต้องการต้มเกลือสินเธาว์ในบริเวณดังกล่าวได้ แต่การเข้ามาใช้สิทธิต้มเกลือสินเธาว์ก็ไม่สามารถใช้สิทธิได้เป็นการถาวร ทั้งนี้นอกจากที่จะต้องคำนึงถึงหลักศีลธรรมของชุมชนแล้ว เตาต้มเกลือสินเธาว์ซึ่งปั้นขึ้นมาจากดินเหนียวมักมีอายุใช้งานได้ไม่นาน ก็จะอยู่ในช่วงหนึ่งปีก็ทรุดพัง ทำให้ต้องปั้นเตาใหม่ทุกปี

ดังนั้นความเชื่อหรือประเพณีที่ชุมชนได้ยึดถือ และปฏิบัติสืบต่อเนื่องกันมาสามารถสรุปวิถีคิดของชุมชนในแนวทางการจัดการทรัพยากรให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งมาจากทัศนคติแบบองค์รวมในการจัดการทรัพยากรตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ในเรื่องของการมองทรัพยากรป่าไม้ ที่ดินและน้ำเกลือเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กันในระบบนิเวศวิทยา การจัดการทรัพยากรร่วมเหล่านี้จะต้องมีการพัฒนาและอนุรักษ์ที่ควบคู่กันไป ไม่ได้แบ่งแยก จากการศึกษาวิจัยตามแนวคิดของ Ostrom (1990) จะพบว่ากลุ่มผู้ผลิตเกลือสินเธาว์ของชุมชนบ่อเกลือได้มีการจัดการทรัพยากรเกลือสินเธาว์ของชุมชนร่วมกันถึงแม้ยุคสมัยจะเปลี่ยนแปลงไปก็มีการจัดการของชุมชนแบบดั้งเดิม การยอมรับข้อตกลงร่วมกัน มีกลไกจัดการความขัดแย้งก็ยังสามารถจัดการดูแลทรัพยากรที่เป็นของหน้ามือได้ ด้วยการส่งเสริมโอกาสในการเรียนรู้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการจัดการทรัพยากรนั้นสามารถเป็นไปได้และมีประสิทธิภาพดีกว่า หากการจัดการและกฎ กติกาในการจัดการนั้นเกิดจากผู้ใช้ทรัพยากรอย่างสมัครใจ อีกทั้งผู้ใช้ทรัพยากรมีความรู้ในเชิงพื้นที่ของระบบนิเวศ และรู้จักกับผู้ใช้ทรัพยากรอื่นด้วย ก็จะทำให้สามารถออกแบบกติกาที่เป็นที่ยอมรับและเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ได้ด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาทรัพยากรเกลือสินเธาว์เขาจังหวัดน่าน ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมชนิดหนึ่งที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในชุมชน โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเกลือสินเธาว์เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเป็นธรรมแก่กลุ่มผู้ผลิต และชุมชนที่อยู่ร่วมกัน ต้องดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรอีกบทบาทหนึ่งของทรัพยากรบ่อเกลือ นั่นคือแหล่งท่องเที่ยวที่ผู้คนต้องการอยากจะมาเที่ยวชมความเป็นบ่อเกลือสินเธาว์ บนภูเขา ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรบ่อเกลือ หน่วยงานภาครัฐ กลุ่มผู้ผลิตเกลือ และชุมชน ควรมีบทบาทในการกำหนดข้อตกลง กฎ ระเบียบร่วมกันในการสร้างระบบการจัดการที่ดีโดยผ่านกระบวนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ในการแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียมกันของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการและการเข้าถึงทรัพยากร และสามารถนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานของหน่วยงานท้องถิ่นเอง กลุ่มผู้ผลิต หรือชุมชน ในการกำหนดมาตรการ หลักเกณฑ์ หรือกลไกในการจัดการการใช้ทรัพยากรร่วมกันในมิติต่างๆ
2. ควรมีการศึกษาและพัฒนาาร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐ เอกชน และภาคประชาชน ในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรร่วม รวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร โดยนำผลการวิจัยไปเป็นข้อมูลพื้นฐานแนวทางการพัฒนาการใช้ประโยชน์การแบ่งปันผลประโยชน์ และความยั่งยืนของทรัพยากรในพื้นที่บ่อเกลือ

เอกสารอ้างอิง

จรัญ ช่างเงิน. (2558, 14 มีนาคม). สัมภาษณ์.

ณัฐธิดา ช่างเงิน. (2558, 17 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์.

ณัฐวุฒิ พิมพ์ลัดดา. (2551). ความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งของทรัพยากรป่าไม้โดยการจัดการร่วม: กรณีศึกษาบ้านห้วยขมุน ตำบลดอนแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

ปรัชญา ปิ่นจันทร์. (2553). การแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งจากการใช้ที่ดินในพื้นที่ป่าอนุรักษ์โดยการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ร่วมกับการกำหนดแนวเขตการใช้ที่ดินแบบมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาบ้านห้วยส้มป่อย ตำบล ดอนแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

ผัด ธนาณี. (2558, 8 มีนาคม). สัมภาษณ์.

- มัชฌิมา วชิระโพธิ์. (2553). **ศักยภาพและข้อจำกัดของการจัดการร่วมในโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครอง: กรณีศึกษาเครือข่ายคณะกรรมการลุ่มน้ำแม่เตี้ยะ-แม่แดง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- สนั่น ทะศรีแก้ว.(2558, 17 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์.
- อนงค์ เชื้อนเมือง. (2558, 13 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2538). **การเปลี่ยนแปลงสังคมกับศักยภาพของชุมชนไทย**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- Ostrom,E. (1990). **Governing the common: The evolution of institutions for collective action**. Cambridge, UK: Cambridge University Press.